

Broj 44

lipanj 2013.

MALA I SREDNJA PODUZEĆA: Ipak oporavak kreditiranja 2013.?

Sažetak

Produžetak krize negativno se odrazio na poslovanje malih i srednjih poduzeća čiji rizici izrazito rastu. Slabu utjehu predstavlja činjenica da je problem identičan kao u cijeloj EU, gdje su krizom najviše pogođena mala i srednja poduzeća u trgovini i graditeljstvu.

Rast rizika znači otežano financiranje, a nastavak krize znači vrlo opreznu potražnju. To pak znači da kreditno tržište nema velike autonomne snage za pokretanje kreditnoga ciklusa. Loša je vijest i da su neke zemlje suočene s ovim problemom pokušale intervenirati posebnim kreditnim programima (npr. Velika Britanija), no oni nisu dali rezultata. Ta činjenica samo pokazuje koliko je teško poboljšati položaj malih i srednjih poduzeća u uvjetima krize.

S obzirom na intenzivno restrukturiranje i općenito nisku kapitaliziranost poduzeća, poticaji koji se oslanjaju samo na kreditne programe neće dati rezultata. Nužan je širi skup mjera koje će olakšati poslovanje u ovom segmentu, ubrzati restrukturiranje, brže istaknuti one stabilne i perspektivne među malima i srednjima, te smanjiti kreditne rizike. Tek se nakon primjene takvih mjera može očekivati da će kreditne politike dati rezultata. Dobra je vijest da banke u ovom trenutku očekuju početak oporavka kreditiranja segmenta malih i srednjih poduzetnika u 2013.

Mišljenja i rezultati koji se iznose u ovom dokumentu ne predstavljaju službena stajališta Hrvatske udruge banaka. Analizu je pripremila Arhivanalitika za Hrvatsku udruhu banaka.

Uvod

Banke su u prošloj godini nastavile povećavati izloženost prema državi. Od ožujka 2012. do ožujka 2013. plasmani su povećani za 5,2 mlrd kuna ili 9%. Sektor stanovništva nastavio se razduživati. Krediti stanovništvu u istom su razdoblju smanjeni za 1,5 mlrd kuna ili 1,2%, što je posljedica izostanka potražnje u segmentu opterećenom strahom od nezaposlenosti i smanjenja primanja. Takvo će stanje vjerojatno potrajati sve dok traje kriza.

Nakon oporavka 2010. i 2011. kreditiranje se poduzeća zaustavilo uspoređeno s novim padom ekonomske aktivnosti. Međutim u prvom kvartalu 2013. vidi se blagi oporavak kreditiranja poduzeća.

Nakon oporavka 2010. i 2011., kreditiranje poduzeća zastalo je u 2012. Od ožujka 2012. do ožujka 2013. bankarski krediti poduzećima smanjeni su za 12,5 mlrd kuna ili 9,7%. Ta brojka ne prikazuje realno kretanje kredita. Tijekom 2012. došlo je do isknjižavanja državnim jamstvima pokrivenih kredita brodogradnji i prodaje velikoga dijela kreditnog portfelja jedne banke (5,6 mlrd kuna). Nakon korekcije učinaka ovih transakcija može se zaključiti da je kontrakcija kredita poduzećima iznosila između 1% i 2%, što je u korelaciji s padom ekonomske aktivnosti u 2012.

U prva tri mjeseca ove godine pojavio se rast kredita poduzećima (za 1,3% ili 1,5 mlrd kuna). Na taj se način potvrđuje da banke početkom ove godine još nisu bile suočene s ozbiljnijim financijskim ograničenjima te su bile sposobne odgovoriti na zahtjeve potražnje. U tom se kontekstu postavlja pitanje održivosti takvih trendova i strukture rasta kreditnog portfelja u sektoru poduzeća u ovoj godini.

Anketa koju u ovo doba svake godine provodimo među bankama članicama HUB-a dobar je instrument za traženje odgovora na takva i slična pitanja. Konkretna pitanja na koja anketa pokušava dati odgovor su:

- Kako se mijenjala kvaliteta plasmana u pojedinim kreditnim segmentima?
- Kakva je pokrivenost rezervacijama u pojedinim segmentima?
- Kakve se promjene događaju s kreditnim politikama, posebno u dijelu zahtijevanih kolaterala?
- Kakva su očekivanja za tekuću godinu?

U pitanjima se posebna pozornost posvećuje segmentu malih i srednjih poduzeća (SME), s obzirom na njihovu posebnu osjetljivost u recesijama.

Prvi dio analize posvećen je analizi poslovanja malih i srednjih poduzeća. U drugom se prikazuju rezultati ankete banaka. U trećem se raspravlja o politikama, a u četvrtom izvode zaključci.

I. Poslovanje malih i srednjih poduzeća u krizi

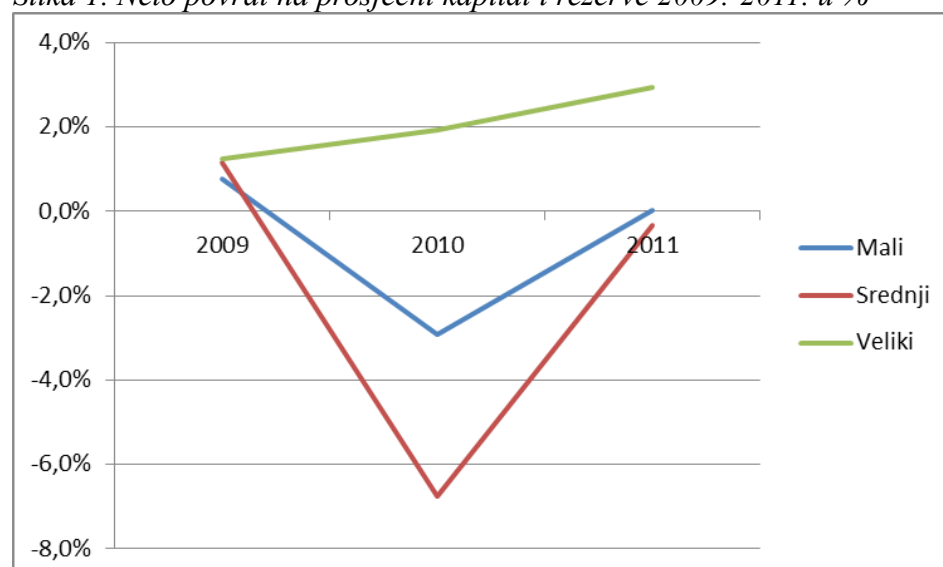
Do trenutka rada na ovoj analizi još uvijek nisu raspoloživi podatci iz godišnjih financijskih izvještaja za 2012. godinu. Međutim, podatci za razdoblje 2009.-2011. jasno pokazuju što se događalo s poslovanjem malih i srednjih poduzeća u krizi. Prikazi podataka posebno su značajni, jer završavaju s 2011. godinom u kojoj je pad BDP-a nakratko prekinut (realni BDP je stagnirao). Prihodi od prodaje u toj su godini povećani u odnosu na 2010., i to za 5,1% u segmentu malih, 5,4% u segmentu srednjih i 3,1% u segmentu velikih poduzeća. Rezultat za 2012. vjerojatno će biti znatno lošiji od rezultata za 2011., a to znači da će podatci za 2012. pokazati još lošije odnose od prikaza koji slijede, a završavaju s 2011. godinom, koji su sami po sebi dovoljno zabrinjavajući

Kriza ostavlja duži i dublji trag u kretanju povrata na kapital kod malih i srednjih poduzeća nego kod velikih.

Već prva dva prikaza ukazuju na bit problema malih i srednjih poduzeća. SME segment jače je pogođen trajnom krizom od velikih poduzeća. Slika 1 pokazuje da su sva tri segmenta poduzeća na početku krize 2009. bila u sličnom položaju, s povratom na kapital od oko 1%. U nastavku krize mala i srednja poduzeća doživjela su snažan negativan šok 2010., da bi se 2011. blago oporavila. No, povrat na kapital tada se tek vratio u zonu oko nule.

S druge strane, velika poduzeća (2011. poslovalo je 359 velikih poduzeća) bilježila su blag, ali konstantan rast profitabilnosti. Treba naglasiti da je važnu ulogu u promjenama 2011. odigrala iznimna i jednokratna dobit INA-e. Međutim i nakon isključenja tog učinka ostaje glavni zaključak: ***mala i srednja poduzeća jače su pogođena krizom od velikih poduzeća.***

Slika 1. Neto povrat na prosječni kapital i rezerve 2009.-2011. u %

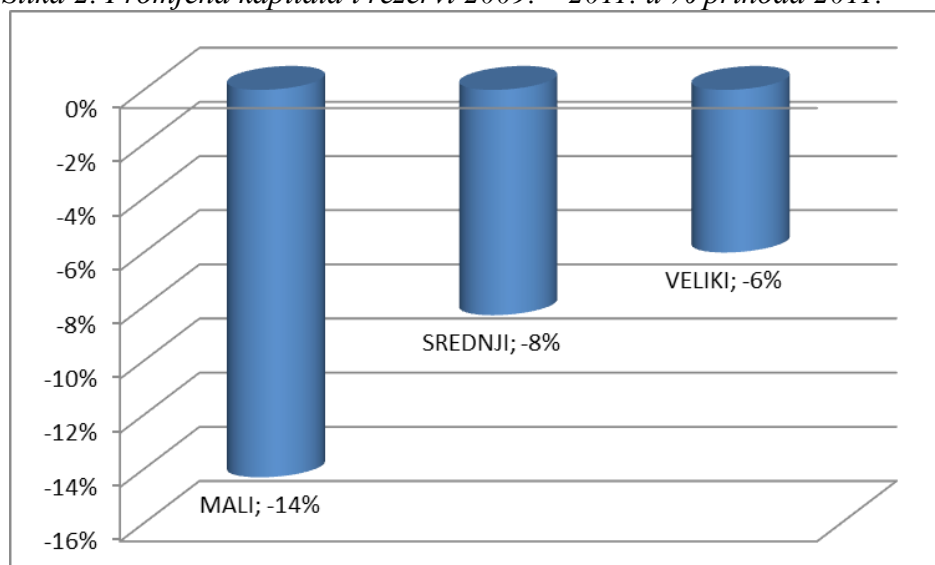

Izvor: FINA, izračuni Arhivanalitike

Gubitci i isplate dobiti zbog neperspektivnosti poslovanja u vremenima krize uzrokovali su najbrže smanjenje kapitalizacije kod malih poduzeća. Slika 2. pokazuje promjenu kapitala i rezervi od 2009. do 2011. u postotku poslovnog prihoda 2011. **Kriza se očituje u sva tri segmenta, no najjače kod malih poduzetnika.**

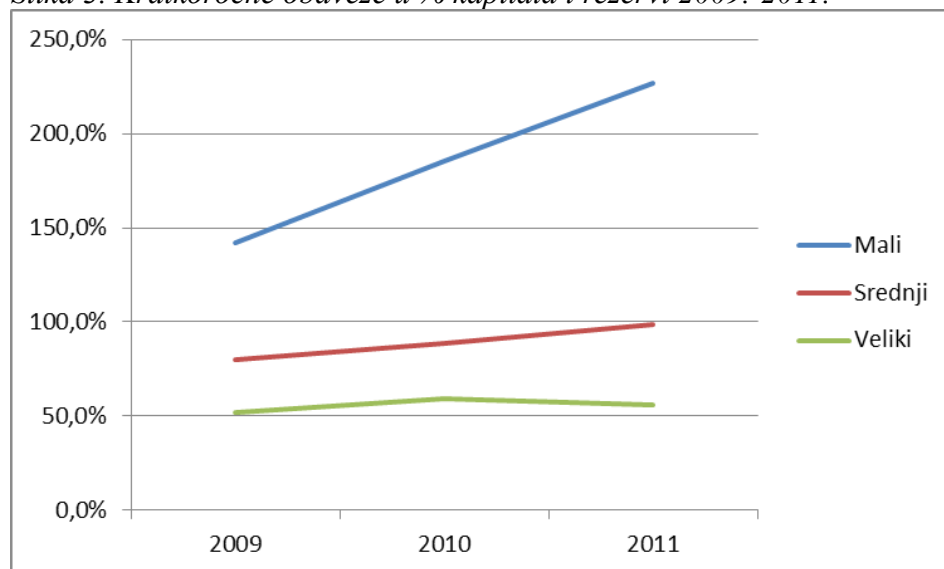
Kapitalizacija i zaduženost u krizi bitno su se jače pogoršali kod malih i srednjih, nego kod velikih poduzeća.

Slika 2. Promjena kapitala i rezervi 2009. – 2011. u % prihoda 2011.

Izvor: FINA, izračuni Arhivanalitike

Slika 3. Kratkoročne obaveze u % kapitala i rezervi 2009.-2011.

Izvor: FINA, izračuni Arhivanalitike

To je osobito zabrinjavajuće zbog toga što mali i srednji uobičajeno koriste jaču finansijsku polugu od velikih (više su zaduženi, a to znači i zavisniji i nestabilniji). Slika 3. pokazuje da je koeficijent kratkoročne zaduženosti (omjer kratkoročnih obaveza i glavnice) već na početku krize

bio puno veći kod malih nego kod srednjih i velikih poduzeća. Odnos se nastavio pogoršavati tijekom krize: dok su veliki zadržali omjer kratkoročne zaduženosti pod nadzorom, čak ga i smanjivši 2011. u odnosu na 2010., kod srednjih se omjer nastavio blago pogoršavati (s oko 80% na 98%), dok se kod malih poduzeća pokazatelj izrazito pogoršao (sa 142% na 227%).

Veliki i srednji zadržavaju svoje likvidnosne pozicije pod nadzorom, dok se kod malih uočava kontinuirano pogoršanje.

Ne treba čuditi da je u takvim okolnostima bitno pogoršana i likvidnost tržišnog segmenta SME. Likvidnost mjerena kao razlika između vrijednosti kratkotrajne imovine i obaveza bila je 2009. i 2010. zaoštrjena među velikim poduzećima. U tome su važnu ulogu imala državna poduzeća. No **velika su poduzeća u krizi konsolidirala svoj financijski položaj u pogledu likvidnosti, srednja su uspjela zadržati istu poziciju kao u prvoj fazi krize, dok se jedino položaj malih kontinuirano pogoršavao.**

Slika 4. Razlika između kratkotrajne imovine i kratkoročnih obaveza 2009.-2011. u HRK

Izvor: FINA, izračuni Arhivanalitike

Glavna je pouka ovoga dijela analize da velika poduzeća s produžetkom trajanja krize uspijevaju nadzirati svoj financijski položaj, dok se kod malih uočava stalno pogoršanje. Srednji su, kao što im samo ime kaže, slučaj u sredini. Uočeni trend posebno brine s obzirom na to da je, potkraj 2011., od preko 850 tisuća zaposlenih u sektoru poduzeća koji FINA-i dostavlja podatke, 49% bilo zaposleno u malim poduzećima (18,4% u srednjim i 32,6% u velikim).

SME u Eurozoni

Hrvatsko je gospodarstvo već duboko integrirano s europskim. Zbog toga već dulje vrijeme postoji određena podudarnost poslovnih ciklusa. Iako

ona ne može objasniti sve hrvatske gospodarske probleme, zanimljivo je uočiti da se vrlo slični trendovi uočavaju i u SME sektoru u EU.

Položaj malih i srednjih poduzeća pogoršava se i u Eurozoni, osobito u graditeljstvu i trgovini.

Europska središnja banka redovito objavljuje rezultate ankete malih i srednjih poduzeća kojima nastoji utvrditi stanje u sektoru, s posebnim naglaskom na pristup vanjskim izvorima financiranja. Zadnja anketa čiji su rezultati objavljeni u studenom 2012. provedena je u rujnu 2012.¹ Anketa je pokazala **bitno pogoršanje stanja u SME sektoru u Eurozoni: raste udjel (osobito starijih) malih i srednjih poduzeća koja izvještavaju o padu prihoda i dobiti, pogotovo u graditeljstvu i trgovini.**

Anketa je također pokazala velike sektorske razlike u odgovorima na pitanja o potražnji za bankarskim kreditima i o poteškoćama u pristupu vanjskim izvorima financiranja. Konstantno oko 20% malih i srednjih poduzeća iskazuje potrebu za vanjskim izvorima financiranja, dok nešto više od 20% percipira pogoršanje uvjeta financiranja (što je bitno manje od 30% koliko je percipiralo pogoršanje na vrhuncu bankarske krize 2009.). Međutim, sektorske su razlike velike, jer primjerice u graditeljstvu čak 34% ispitanika izvještava o pogoršanju uvjeta financiranja (samo 17% u industriji).

S obzirom da se negativni rezultati nalaze pod snažnim utjecajem događaja u Portugalu, Španjolskoj, Italiji i Grčkoj, postavlja se standardno pitanje o tome stvaraju li se presudni utjecaji na rezultate na strani ponude kredita, ili na strani potražnje? Ako ponuda kredita predstavlja dominantan problem, očekivali bismo male razlike među zemljama i sektorima, što nije slučaj. Također bismo očekivali otežan pristup vanjskim izvorima financiranja i u uvjetima kada nema pogoršanja financijskog položaja poduzeća, što nije slučaj; financijski položaj malih i srednjih poduzeća pogoršava se i u Eurozoni. Koncentracija problema u pojedinim zemljama i sektorima može se smatrati indicijom da na trendove dominantno utječu čimbenici strane potražnje.²

---

1 ECB (2012): “Survey on the Access to Finance for Small and Medium Sized Enterprises in the Euro Area: April to September 2012”. Frankfurt am Main: European Central Bank. Postojanje ove ankete veoma je važno i za Hrvatsku, jer će Hrvatska narodna banka u skoro vrijeme početi provoditi slične ankete i analize prema standardiziranoj ECB metodologiji.

2 Sličan je rezultat dobiven u HUB Analizi br. 42 o razduživanju banaka.

II. Rezultati ankete banaka

Anketa koju u ovo doba svake godine provodimo među bankama članicama HUB-a razlikuje se od ankete ECB-a. Naša anketa pokušava iz perspektive banaka dati odgovor na sljedeća pitanja:

- Kako se mijenjala kvaliteta plasmana u pojedinim kreditnim segmentima?
- Kakva je pokrivenost loših plasmana rezervacijama u pojedinim segmentima?
- Kakve se promjene događaju s kreditnim politikama, posebno u dijelu zahtijevanih kolaterala?
- Kakva su očekivanja za tekuću godinu?

Odgovori na anketna pitanja mogu se smatrati reprezentativnima, jer je na anketu odgovorilo 10 banaka čiji ukupni udjel u aktivni bankovnog sustava iznosi 86,6%.

Ispitanici i metodologija ankete

Anketni upitnik (vidjeti prilog na kraju) poslan je u travnju na adrese 11 banaka članica HUB-a koje tradicionalno (s promjenjivom participacijom iz godine u godinu) sudjeluju u anketi. Odgovori su zaprimljeni od 10 banaka čiji ukupni tržišni udjel mjeren aktivom iznosi 86,62%. Od toga su 2 male banke s tržišnim udjelom manjim od 1%, 2 srednje banke s tržišnim udjelom između 1% i 5%, te 6 velikih banaka s tržišnim udjelom većim od 5%, što dobro reprezentira veličinu i strukturu cjelokupnog bankovnog sustava.

Ključni je dio ankete razlikovanje SME segmenta od segmenta velikih poduzeća i stanovništva. U svrhu toga razlikovanja banke se koriste vlastitim internim klasifikacijama. One se mogu razlikovati kako međusobno, tako i u odnosu na službenu klasifikaciju FINA-e koja je korištena u prvom dijelu, a koja slijedi odredbe Zakona o računovodstvu. Iako metodološke razlike onemogućavaju neposredne usporedbe među segmentima, u praksi su oni slično definirani te se rezultati koji se prikazuju u nastavku mogu tumačiti bez velikih metodoloških ograda.

Svi iznosi koje su banke unijele u upitnik odnose se na *ukupnu izloženost kreditnom riziku*. Omjer kvalitete kredita mjeri se kao iznos kreditne izloženosti klasificirane u razrede B i C (djelomično nadoknadivi i nadoknadivi plasmani) u odnosu na ukupnu kreditnu izloženost.

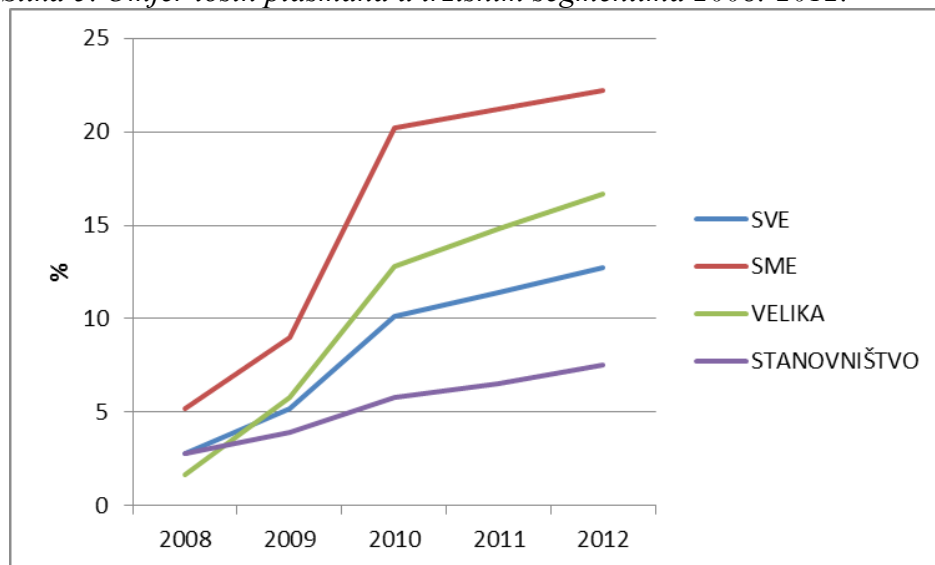
Kvaliteta plasmana

Slika 5. pokazuje omjer kvalitete plasmana ukupno, i za tri velika tržišna segmenta – SME, velika poduzeća i stanovništvo. Omjeri prikazani na slici 5. nisu jednostavni prosjeci nego se računaju kao zbrojevi podataka za sve banke koje popune anketni upitnik. Ako se iz tako konstruirana zbroja izračunaju omjeri, onda je to isto kao da se računa ponderirani prosjek. Zbog toga su prikazani omjeri pod snažnim utjecajem stanja u vodećim bankama.

Podatci pokazuju kontinuirano pogoršanje kvalitete portfelja. To nije nova informacija, poznata je iz drugih statističkih izvora.³ Međutim, ovdje je novost jasna razdvojenost stanja u SME segmentu od stanja u segmentu velikih poduzeća, gdje su zbrojena privatna i državna velika poduzeća.

Prvo treba primijetiti da ukupni omjer i omjer za stanovništvo bilježe razmjerno stabilan rast, pri čemu je omjer za stanovništvo još uvijek relativno nizak u odnosu na druge segmente (zadnji podatak: 7,5%). Omjeri za poduzeća osjetno su veći, no važno je uočiti da omjeri za male i srednje tvrtke s jedne strane, te za velike s druge strane, bilježe donekle drukčija kretanja.

Slika 5. Omjer loših plasmana u tržišnim segmentima 2008.-2012.

Izvor: HUB Analize, anketa, razni brojevi.

Omjer loših plasmana za SME segment i prije krize (2008.) bio je daleko veći od prosjeka. Takva se relacija zadržala kroz cijelu krizu. Nadalje, do eskalacije kvarenja portfelja u SME segmentu došlo je u prvoj fazi krize, tj. do kraja 2010. To je posve u skladu s analizom iz prvog odjeljka, koja

³Usp. supervizorska javna objava, čiji se podatci koriste u konstrukciji pokazatelja što ih redovito objavljujemo u publikaciji HUB Pregled.

Eskalacija problema (loših plasmana) u portfelju kredita SME dogodila se još prije dvije godine i od tada se portfelj dalje kvari umjerenim tempom.

pokazuje da je 2010. bila kritična godina za SME u pogledu profitabilnosti. SME portfelj i dalje se kviri, ali vrlo umjerenim tempom u odnosu na prvu fazu krize. Problem kvalitete portfelja u segmentu velikih poduzeća također je eskalirao 2010., no skok je tada bio manji nego kod SME, dok se kvarenje portfelja potom nastavilo nešto bržim tempom kod velikih poduzeća nego u SME segmentu.

Razlozi za različite promjene kvalitete kreditnog portfelja unutar sektora poduzeća vjerojatno su dvojadi. S jedne strane, banke u SME segmentu češće primjenjuju jasne procedure jer upravljanje portfeljem malih kredita radi ekonomičnosti zahtijeva čvrsta i jasna pravila, a ne „personalizirani“ odnos u kojem se pozornost dubinski posvećuje pojedinom klijentu, kao što je slučaj kod velikih poduzeća. Ne samo da je pregovaračka pozicija velikih poduzeća neusporedivo jača, nego banka zbog boljih informacija može duže čekati s pokretanjem postupka prisilne naplate i vjerovati postojećoj upravi i vlasnicima da će samostalno riješiti problem (ne ulazeći ovdje u to koliko su takva očekivanja u našim uvjetima bila opravdana). Ovo objašnjenje dakle naglašava čimbenike koji su specifični za banke.

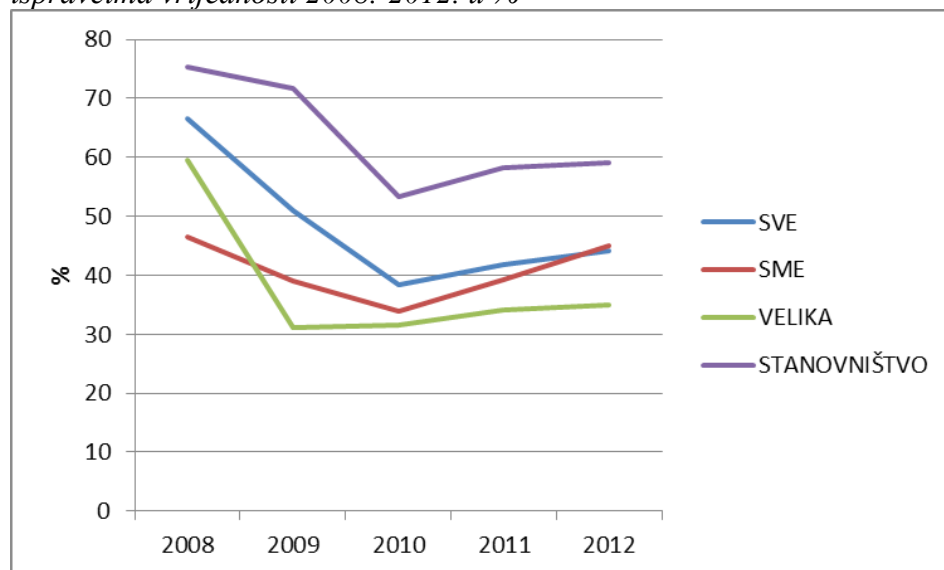
S druge pak strane, velika poduzeća raspolažu većim pravnim znanjima, resursima i iskustvom, što ih dovodi u poziciju da relativno dugo koriste nedostatke pravnog i institucionalnog sustava ne bi li došlo do odgode prisilne naplate. Ovo objašnjenje dakle polazi od čimbenika koji su bankama zadani, a tiču se samih klijenata i institucionalnog okvira.

Pokrivenost rezervacijama

Prosječna stopa pokrivenosti loših plasmana rezervacijama, odnosno ispravicima vrijednosti, i dalje je bitno niža nego prije krize (44,2% 2012. naspram 66,6% 2008.). Pri tome je važno uočiti nekoliko zanimljivih stvari u strukturi ovoga omjera. Prvo, pokrivenost nakon dostizanja minimuma 2010. u posljednje dvije godine raste u svim tržišnim segmentima. Drugo, iako je pokrivenost zbog udjela stambenih kredita i stupnja njihove kolateralizacije nekretninama najviša u segmentu stanovništva, omjer pokrivenosti najjače je pao 2010. upravo u tom segmentu, uzrokovavši smanjenje ukupne stope pokrivenosti s 51% 2009. na 38,4% 2010. Treće, rast pokrivenosti u međuvremenu je bio najveći upravo u SME segmentu, tako da se stopa zamalo već vratila nad pretkrizne razine.

Iako se omjer loših plasmana u SME segmentu i dalje pogoršava, stopa pokrivenosti rezervacijama gotovo se vratila na pretkrizne razine, za razliku od stope pokrivenosti za velika poduzeća.

Slika 6. Stopa pokrivenosti loših plasmana rezervacijama odnosno ispravicima vrijednosti 2008.-2012. u %

Izvor: HUB Analize, anketa, razni brojevi.

Četvrto, rast pokrivenosti prisutan je i kod velikih poduzeća, iako je u 2012. usporen zbog prethodno spomenute eskalacije kvarenja kreditnog portfelja u prošloj godini. Ukupno uzevši, trend stope pokrivenosti jako je dobar u SME segmentu, a i ukupna se pokrivenost može ocijeniti zadovoljavajućom u svjetlu činjenice da se hrvatski bankovni sustav sa stopom adekvatnosti kapitala od 20,6% nalazi u samom europskom vrhu (HUB Pregled br. 1.).

Tablica 1. Detaljan prikaz rezultata ankete

u tisućama kuna		Svi klijenti (bez države i financijskih institucija)	Samo SME	Velika poduzeća	Gradani
1		2=3+4+5	3	4	5
Ukupna izloženost kreditnom riziku (bilančna i vanbilančna)					
2010.		238.208	24.428	92.454	120.680
2011.		269.345	27.508	108.717	132.553
2012.		255.633	28.279	96.726	130.125
Ukupna izloženost klasificirana u razrede B i C (bilančna i vanbilančna)					
2010.		23.950	4.945	11.815	6.946
2011.		30.707	5.843	16.069	8.581
2012.		32.458	6.275	16.194	9.699
Stanje rezervacija za identificirane gubitke na kraju godine					
2010.		9.186	1.677	3.728	3.706
2011.		12.860	2.294	5.472	5.001
2012.		14.350	2.821	5.668	5.722
Omjer loših kredita					
2010.	Max	26,5%	35,1%	27,0%	9,8%
	Min	10,1%	20,2%	12,8%	5,8%
	Stdev	7,3%	12,5%	5,4%	3,7%
2011.	Max	26,0%	33,3%	32,1%	16,4%
	Min	11,4%	21,2%	14,8%	6,5%
	Stdev	8,8%	12,1%	5,4%	3,7%
2012.	Max	33,8%	33,0%	29,4%	31,7%
	Min	12,7%	22,2%	16,7%	7,5%
	Stdev	10,4%	12,1%	1,7%	5,4%
2010.	Max	46,1%	54,1%	44,6%	70,7%
	Min	38,4%	33,9%	31,6%	53,4%
	Stdev	5,5%	11,6%	9,9%	9,6%
2011.	Max	53,2%	63,9%	41,6%	70,1%
	Min	41,9%	39,3%	34,1%	58,3%
	Stdev	32,7%	31,1%	17,0%	35,5%
2012.	Max	5,8%	10,1%	7,7%	11,1%
	Min	63,3%	67,1%	62,5%	75,2%
	Stdev	26,14%	27,70%	20,62%	27,45%
2010.	Max	9,81%	11,11%	11,56%	13,18%
	Min	44,2%	45,0%	35,0%	59,0%
	Stdev	9,81%	11,11%	11,56%	13,18%

Napomena: apsolutni iznosi u tablici nisu vertikalno (iz godine u godinu) usporedivi zbog promjene strukture uzorka banaka.

Kreditni uvjeti

Strogost kreditne politike ocjenjuje se subjektivno, prema tržišnim segmentima, na skali od 1 do 7, gdje je 7 najstroža kreditna politika za koju je ispitanik ikada čuo u Hrvatskoj, a 1 je njena suprotnost. Iako takav subjektivan način mjerenja ima ozbiljna interpretativna ograničenja, može pružiti indiciju o smjeru promjena uvjeta za odobravanje kredita u hrvatskim bankama.

Prvo što treba opaziti na osnovi podataka prikazanih u tablici 2 jest da odgovori iz travnja 2013. ne donose velike promjene u usporedbi s odgovorima prijašnjih godina. Minimalne i maksimalne vrijednosti uglavnom se nisu promijenile, prosjeci su se mijenjali unutar 0,2 boda, a strogost kreditnih politika i dalje ostaje veća u sektoru poduzeća nego u sektoru stanovništva. Primijetimo da je to posve u skladu s već prije prikazanim pokazateljima rizika po segmentima. Isto tako primijetimo da bi prikazane promjene mogle biti posve beznačajne u statističkom smislu.

Jednostavni prosjeci ukazuju na to da dolazi do blage relaksacije kreditnih uvjeta u dijelu kreditiranja građana. Međutim, ponderirani prosjeci ukazuju na suprotno. Razliku treba objasniti ulogom malih i srednjih banaka koje jače utječu na jednostavan nego na ponderiran prosjek. Dakle, najveće banke ne mijenjaju ili zaoštravaju (jedna od njih) kreditnu politiku u dijelu kreditiranja građana, no neke manje i srednje banke odlučile su agresivnije nastupiti prema stanovništvu. Bez obzira na razliku u veličinama, srednje su banke dovoljno velike da izazovu ozbiljne konkurentske pritiske koji će se na tržištu vjerojatno osjećati ove godine.

Oba prosjeka kod velikih privatnih poduzeća upućuju na nepromijenjene kreditne uvjete, dok se u SME segmentu opaža blago zaoštavanje uvjeta. To ne čudi ako imamo na umu stupanj rizika u SME segmentu, koji je daleko najveći u cjelokupnom kreditnom portfelju. Prema tome, u ovoj se godini ne mogu očekivati relaksacije pristupnih kreditnih uvjeta za mala i srednja poduzeća.

Tablica 2. Strogost kreditnih uvjeta na skali od 1 do 7

Stambeni krediti građanima				
	Prosjek	Min	Max	Ponderirani prosjek
2008	4,0	2,0	6,0	2,9
2010	4,9	4,0	6,0	4,4
2012	5,1	4,0	6,0	4,5
2013	5,1	4,0	6,0	4,8
Ostali krediti građanima				
	Prosjek	Min	Max	Ponderirani prosjek
2008	4,3	3,0	6,0	3,9
2010	5,4	5,0	7,0	5,1
2012	5,5	4,0	6,0	5,3
2013	5,3	4,0	6,5	5,3
SME krediti				
	Prosjek	Min	Max	Ponderirani prosjek
2008	4,1	3,0	5,0	3,9
2010	5,3	4,0	6,0	5,3
2012	5,7	5,0	7,0	5,6
2013	5,8	5,0	7,0	5,8
Velika poduzeća - javna				
	Prosjek	Min	Max	Ponderirani prosjek
2008	4,1	2,0	5,0	3,7
2010	5,3	4,0	6,0	5,0
2012	5,3	4,0	7,0	4,9
2013	5,4	4,0	7,0	5,0
Velika poduzeća - privatna				
	Prosjek	Min	Max	Ponderirani prosjek
2008	4,3	3,0	5,0	4,2
2010	5,4	4,0	6,0	5,4
2012	5,4	5,0	7,0	5,3
2013	5,4	4,5	7,0	5,3

Kod velikih državnih poduzeća ne vide se bitnije promjene. Iako pokazatelj strogosti blago raste, kao i kod SME, teško je reći je li promjena statistički značajna. U svakom slučaju, nema naznaka relaksacije.

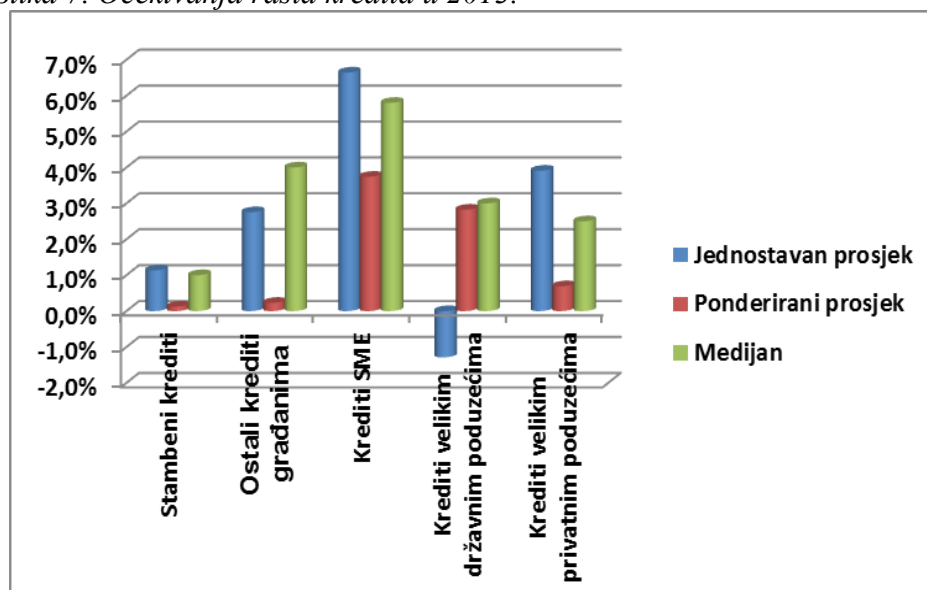
Očekivanja⁴

Naposljetku, što banke očekuju u pogledu kretanja kredita u 2013.? Odgovor na ovo pitanje ne znači da brojke koje slijede predstavljaju bankarske „kvote“ ili da banke neće ili da ne bi željele odobriti više kredita. Riječ je o očekivanjima s obzirom na ukupno stanje u gospodarstvu, procjenu potražnje i rizika.

Banke očekuju početak oporavka kreditiranja u sektoru poduzeća u 2013., ponajprije zbog rasta kredita malim i srednjim poduzećima.

Iako se u sektoru SME ne očekuje relaksacija pristupnih uvjeta za kreditiranje, banke u 2013. očekuju najbrži rast kreditiranja upravo u tom segmentu. Treba zapaziti da su i običan prosjek i medijan veći od ponderiranoga prosjeka, što znači da manje i srednje banke očekuju brži rast od velikih banaka. Slično je s kreditima velikim privatnim poduzećima, gdje razliku između jednostavnog i ponderiranog prosjeka objašnjava veći optimizam srednje velikih banaka koje bi ove godine na tržište mogle donijeti određenu dinamiku. Kod državnih poduzeća situacija je obratna – ponderirani je prosjek pozitivan, a jednostavni negativan, što znači da manje i srednje banke očekuju smanjiti izloženost državnim poduzećima, dok velike očekuje blagi oporavak kreditiranja u tom segmentu. Ukupno uzevši, banke očekuju početak oporavka kreditiranja u sektoru poduzeća, što je u skladu s kretanjima zabilježenima u prvom tromjesečju ove godine.

Slika 7. Očekivanja rasta kredita u 2013.

⁴ Jedna banka nije odgovorila na ovaj dio upitnika, tako da se prosjeci temelje na odgovorima devet banaka.

Kada je riječ o kreditima stanovništvu, očekivanja nisu tako dobra kao kod kredita poduzećima. Pozitivne se promjene očekuju samo kod jednostavnih prosjeka koji jednako ponderiraju male, srednje i velike banke, a to se može objasniti nešto agresivnijim očekivanim nastupom srednjih banaka na tržištu u ovoj godini. Ukupno, kreditni će portfelj vjerojatno stagnirati, s time da bi dinamika mogla biti nešto povoljnija kod ostalih nego kod stambenih kredita stanovništvu. Podatci za prvo tromjesečje (smanjenje kreditiranja) potvrđuju da se još ne može očekivati oporavak kreditiranja stanovništva, ponajprije zbog nedostatka potražnje u 2013.

Još se ne očekuje oporavak kreditiranja stanovništva.

III. Politike za poticanje financiranja SME

U tri broja HUB Analiza iz prijašnjih godina u kojima je obrađivana ova tema učestalo je isticano kako se problem (ne)stabilnosti i rasta SME ne može riješiti samo mjerama poticanja financiranja. Problem sektora je u relativno niskoj kapitalizaciji i visokim rizicima, pri čemu oba čimbenika onemogućuju stabilan razvoj poduzeća i pristup vanjskim izvorima financiranja.

Uspješne mjere stoga moraju istovremeno djelovati na strani ponude i na strani potražnje; na strani potražnje (kod samih poduzeća) tako da smanje rizike i povećaju kapitalizaciju, a na strani ponude kredita tako da osiguraju dovoljna i razmjerno povoljna sredstva za novo financiranje. Primjer mjera koje djeluju na strani potražnje bio bi povoljan porezni tretman koji stimulira dokapitalizacije te stimulacije za fondove rizičnog kapitala i poslovne anđele koji mogu osigurati kapitalnu i drugu potporu malim i srednjim poduzećima. Primjer mjera koje djeluju na strani ponude kreditnih sredstava bili bi povoljni kreditni aranžmani kakve inače običavaju davati međunarodne financijske institucije (napose grupa Svjetska banka i EBRD), a kojima se osiguravaju povoljna namjenska sredstva za financiranje investicijskih programa i obrtnog kapitala malih i srednjih poduzeća.

U praksi se međutim rijetko susreću cjelovito osmišljeni poticajni programi koji osiguravaju istovremeno djelovanje i na strani ponude i na strani potražnje. U pravilu se djeluje samo na jednoj strani, i to parcijalnim mjerama, što bitno smanjuje vjerojatnost uspjeha poticajnih mjera. Na tom su se tragu u posljednje vrijeme u zemljama EU koje nisu u Eurozoni pojavili pokušaji osiguranja domaćih izvora za kreditne programe. Nedavni program u Mađarskoj, koji omogućava korištenje sredstava iz primarne emisije središnje banke za odobravanje kredita malim i srednjim poduzećima uz fiksne i limitirane kamatne stope - nije prvi takav program. Prvi je bio program Engleske Banke *financiranje za kreditiranje* (engl. Funding for lending scheme - FLS), koji se do sada nije pokazao uspješnim iako je inicijalno bio zamišljen široko, kao

program koji nastoji potaknuti ukupno kreditiranje sektora poduzeća i stanovništva. U nastavku se prikazuje struktura programa FLS, koji unatoč inteligentnom dizajnu nije dao rezultata jer je fokusiran samo na jednu stranu kreditnoga tržišta.

Inicijalni je FLS⁵ omogućio bankama da u razdoblju od 1.8.2012. do 31.1.2014. veoma jeftino zamijene neki od kolaterala s kojima raspolažu, državnim obveznicama iz portfelja Banke Engleske na razdoblje od 4 godine proporcionalno rastu kreditnog portfelja stanovništva i poduzeća. Na primjer, banka koja je prije početka programa raspolagala kreditnim portfeljem od 100 novčanih jedinica odmah može zamijeniti kolateral za državnu obveznicu u iznosu od 5 novčanih jedinica. Kasnije se taj iznos može povećavati za iznos povećanja kreditnog portfelja u omjeru 1:1. Na primjer, ako banka poveća neto kreditni portfelj sa 100 na 130, imat će pravo zamjene kolaterala za državne obveznice u iznosu od 35 novčanih jedinica. Cijena zamjene iznosi samo 0,25% godišnje, što bi trebalo djelovati poticajno, jer doda li se na ovu cijenu kamatna stopa na financiranje uz državnu obveznicu kao zalog (npr. obratni repo i sl.), banka se može financirati bitno jeftinije nego na tržištu. To je trebalo otvoriti mogućnost za kreditiranje stanovništva i poduzeća uz bitno niže kamatne stope od prevladavajućih. Međutim, ako banka koristi FLS, a potom smanji portfelj kredita klijentima, morat će plaćati penale koji mogu biti višestruko veći od naknade od 0,25%, koja se normalno plaća. Na primjer, u slučaju kontrakcije kredita od 5% ili veće, banka će godišnje plaćati središnjoj banci 1,5%.

Banka Engleske prihvaća širok skup kolaterala za zamjenu. Na primjer, portfelj već odobrenih stambenih kredita s kolateralima može se ponuditi u zamjenu za državne obveznice. Nakon što banka predstavi ponudeni kolateral, Banka Engleske ga vrednuje i konzervativno određuje umanjene vrijednosti (engl. *haircut*), kako bi se zaštitila od mogućega gubitka.

Ocjenjuje se da je program do proljeća 2013. odigrao određenu ulogu u smanjivanju troškova financiranja, inače prilično financijski stegnutih britanskih banaka. Također se ocjenjuje da pozitivni učinci nisu doprli upravo do najosjetljivijeg SME segmenta. Ne očekuje se da bi program mogao neutralizirati fundamentalne silnice poput težnji velikih banaka da zbog regulatornih razloga bitno povećaju omjer kapitalizacije, što se jednim dijelom rješava kroz smanjenje izloženosti kreditnom riziku (engl. *deleveraging*)⁶. Iako je Banka Engleske odlukama od 24. travnja 2013. pokušala bitno pojačati djelovanje FLS-a produživši program za godinu

---

⁵Prikaz se temelji na: Bank of England Quarterly Bulletin (2012 Q4): Research and analysis – The Funding for Lending Scheme.

⁶Davies, Gavin: "Micro but not macro effects from the new Funding for Lending Scheme" www.ft.com (24.4.2013.).

Mnoge se države poput Velike Britanije fokusiraju na financijske poticaje na strani ponude kredita čiji su domašaji ograničeni jer ne rješavaju cjelinu problema koji se prije svega očituju kroz rizike i ograničenja na strani poduzeća – na strani potražnje za kreditima.

dana, do 31. siječnja 2015., i podigavši faktor za pristup zamjenama kolaterala na 10, kada je riječ o kreditima SME (za svaku funtu neto povećanja kreditnog portfelja malim i srednjim poduzećima banka može zamijeniti 10 jedinica kolaterala za državne obveznice), najveći je problem ovog programa, kao i svakog sličnog, što sam za sebe ne može riješiti ključna ograničenja koja leže na strani rizika i limitirane potražnje za kreditima. Sektor malih i srednjih poduzeća je, pokazala je ova analiza, u prosjeku podkapitaliziran, prezadužen i veoma kolebljiv zbog snažne izloženosti rizicima dugotrajne krize. Jednom riječju, njegova je rizičnost iznimna, što se odražava i u daleko najvećim stopama neplaćanja odnosno loših plasmana, koje su prije prikazane u drugom odjeljku ove analize. Prema tome, nema te financijske sheme koja ponudom povoljnijih kredita može riješiti probleme što djeluju na drugoj strani, strani potražnje za kreditima. Izgleda da britansko iskustvo s FLS-om pokazuje da se ta činjenica ponavlja i u daleko naprednijem tržišnom gospodarstvu nego što je naše.

Potrebno je ubrzati procese restrukturiranja, jer će samo u tom slučaju novi pobjednici - koji zaslužuju vući novi kreditni ciklus - postati vidljivi kreditorima.

Mađarski program financiranja za rast (engl. *funding for growth*) već i nazivom podsjeća na britanski, iako ga nekoliko obilježja čini posebnim. Prvo, namijenjen je isključivo osiguravanju refinanciranja kredita malim i srednjim poduzećima. Drugo, određen mu je apsolutni limit (800 mln €) za nove kredite, koji predstavlja 4% ukupnog kreditnog portfelja poduzeća. Treće, banke koje sudjeluju u programu, kredite koje refinanciraju (po 0%) ne smiju plasirati po stopi većoj od 2,5% godišnje. Razlika treba pokriti i troškove kreditnog osiguranja. Četvrto, još 800 mln € predviđeno je za potporu konverzijama kredita s valutnom klauzulom u kredite u krunama. Krediti iz ove kvote mogu se koristiti za zatvaranje starih kredita uz valutnu klauzulu, a banka potom ima pravo za taj iznos kupiti devize od središnje banke ako će ih koristiti za otplatu kratkoročnih deviznih obaveza. Pored toga postoji i tzv. treći stup programa – ugovaranje FX swapova između središnje banke i banaka ako potonje žele smanjiti svoje inozemne obaveze. Detalji trećeg stupa još nisu poznati. Kvote (800 + 800 mln €) vrijede za razdoblje od lipnja do kolovoza, kada će središnja banka procijeniti učinke programa i odlučiti o njegovu mogućem produžetku.

Hrvatska je već i prije imala iskustva s kreditnim i garancijskim shemama poput onih koje su izvođene u suradnji s [HBOR-om](#), a koje nisu uspjele proizvesti učinke vidljive na makrorazini.

Prema tome, SME sektor u Hrvatskoj se očigledno nalazi u fazi dubokog restrukturiranja, osobito u graditeljskom sektoru koji prolazi svoju fazu ispuhavanja, a u kojemu su brzorastuća mala i srednja poduzeća prije krize bila osobito prisutna. Tu nikakvi dodatni krediti neće pomoći. Oni mogu samo kontaminirati kreditora i dovesti do širenja problema izvan nužnih okvira, uz neizbježno usporavanje procesa restrukturiranja. Bitno je jedino da stabilna i perspektivna mala poduzeća koja posluju na tržištima i u nišama koja nude priliku i perspektivu, budu prepoznata i

podržana, da dobiju poticaje i od države i od investitora, među njima i od banaka. Jedino se u tom kontekstu može postaviti pitanje čini li se dovoljno na obje strane tržišta – na strani ponude i na strani potražnje, radi pokretanja rasta.

Ova analiza ne može dati odgovor na to pitanje jer ne raspolaže dovoljnim podatkovnim i drugim resursima za ulazak u dinamičku analizu gospodarske strukture na razini pojedinih poduzeća, sektora i grupacija. Jedino što se može zaključiti jest da optimizam bankara u pogledu početka dinamičnijeg kreditiranja SME segmenta zvuči obećavajuće. Oporavak, naravno, ako do njega dođe, naznačuje mogućnost da je proces restrukturiranja odmakao dovoljno daleko, i da se u novoj strukturi vide novi pobjednici koji su zaslužili novo povjerenje vjerovnika.

IV. Zaključak

U prvom kvartalu 2013. uočen je porast kredita poduzećima nakon dužeg razdoblja stagnacije i pada. Krediti državi i dalje najbrže rastu, dok se kod kredita stanovništvu i dalje bilježi pad. Takva su kretanja u skladu s očekivanjima banaka za ovu godinu. Banke očekuju blagi oporavak kreditiranja sektora poduzeća, u čemu bi najveću važnost trebali imati upravo krediti malim i srednjim poduzećima.

Iako ovaj anketni rezultat treba uzeti s oprezom, on ipak ohrabruje. Mogao bi značiti da je proces restrukturiranja odmakao dovoljno daleko (što nakon ovako dugotrajne krize i ne bi trebalo biti čudno) tako da vjerovnici mogu početi prepoznavati nove stabilne i rastuće segmente koji bi trebali sudjelovati u novom razvojnem i kreditnom ciklusu.

I tu notu optimizma, ma kako upitna bila, treba svesti u realne okvire. Naime, kreditni je portfelj i dalje opterećen prošlošću i dugotrajnom krizom čiji će se tragovi nastaviti osjećati još neko vrijeme, najmanje godinu do dvije. Nedvojbeno je da je udjel loših plasmana u SME kreditima zabilježio najveći skok 2010., ali je i nakon toga nastavio sporijim tempom rasti, tako da je u tom segmentu omjer daleko najveći i prelazi 20%. S obzirom na odgođeno djelovanje krize, udjel je kod velikih poduzeća zabilježio najveći skok u prošloj godini, tako da u tom dijelu svjedočimo tek početku raspleta koji će trajati još godinama.

U opisanim uvjetima bitno povećanih rizika logično je da banke nisu u stanju relaksirati kreditne politike. Oprez je majka mudrosti, banke su odgovorne za ušteđevinu i sredstva stanovništva i financijski krvotok zemlje, tako da je očito da nitko nije spreman na financijski avanturizam. Iz te perspektive konzervativnoga odnosa prema riziku, posebno umiruje povećanje omjera pokrivenosti loših kredita ispravnima vrijednosti. Oni se upravo u SME segmentu vraćaju prema razinama prije krize.

DODATAK: Anketni upitnik

Banka:

Upitnik popunio (e-mail):

**UPITNIK
o rizičnosti pojedinih tržišnih segmenata - travanj 2013.**

I. DIO

U milijunima kuna	Svi klijenti (bez vladinog sektora i financijskih institucija)	Samo SME (1)	Velika poduzeća (2)		Gra đani
			Javna	Privatna	
1	2	3	4	5	6
Ukupna izloženost kreditnom riziku (bilančna i vanbilančna)					
31. 12. 2010.					
31. 12. 2011.					
31. 12. 2012.*					
Ukupna izloženost klasificirana u razrede B i C (bilančna i vanbilančna)					
31. 12. 2010.					
31. 12. 2011.					
31. 12. 2012.*					
Stanje rezervacija za identificirane gubitke na kraju godine					
31. 12. 2010.					
31. 12. 2011.					
31. 12. 2012.*					
Neto trošak rezervacija za kalendarsku godinu**					
31. 12. 2010.					
31. 12. 2011.					
31. 12. 2012.*					

Važne napomene: (1) Segment SME je segment malih i srednjih poduzeća kako je definiran vašom poslovnom praksom (kreditnom politikom, u IT sustavu i sl.). Isto se odnosi na druge tržišne segmente na koje se odnosi upitnik. Molimo vas da odgovore upisujete za segmente za koje su vam podatci trenutačno raspoloživi bez obzira na kriterije veličine i druge kriterije zbog kojih se granice tržišnog segmenta SME mogu razlikovati od banke do banke. (2) Molimo koristite uobičajenu klasifikaciju koja se koristi za izvještavanje HNB-a i/ili internu klasifikaciju. (3) U slučaju eventualnog problema s pristupom podacima molimo vas da minimalno popunite podatke za sve klijente i SME te povijesne podatke za prijašnje godine.

II. DIO: Kreditne politike

Pretpostavite da se strogost kriterija za odobravanje kredita (kvaliteta i vrijednost kolaterala, rezultat skoringa, odnosno vrijednosti financijskih pokazatelja i sl.) mjeri na skali od 1 do 7, gdje 1 označava najniži stupanj strogosti (relaksirana politika), a 7 najviši stupanj (vrlo restriktivna kreditna politika – strogi zahtjevi za odobrenje kredita).

Molimo Vas da za svaki pojedini tržišni segment *subjektivno* procijenite stupanj strogosti u politici odobravanja kredita, i njegove promjene 2008.-2012. Podatak za 2012. je aktualno stanje u kreditnoj politici vaše banke.

Neka 7 označava najstrožu kreditnu politiku za koju ste ikada čuli da ju neka banka provodi u Hrvatskoj (bez obzira je li to banka u kojoj ste trenutačno zaposleni), a neka 1 označava najrelaksiraniju kreditnu politiku za koju ste ikada čuli da ju neka banka provodi u Hrvatskoj. U donjem primjeru odgovora vidimo da su kreditne politike znatno postrožene 2010. u odnosu na 2008., no 2012. su one malo relaksirane u odnosu na 2010.

2008.: 4

2010.: 7

2012.: 6

Vaši odgovori o kreditnim politikama za pojedine tržišne segmente:

Građani – stambeni krediti

Građani – ostalo

Poduzeća – SME

Poduzeća – velika, javna

Poduzeća – velika, privatna

III. DIO: Očekivani rast kredita

Koliki rast ovog segmenta kreditnog portfelja očekujete u ovoj godini (upišite očekivanu nominalnu stopu rasta 31.12.2013./31.12.2012. u %):

Građani – stambeni krediti:

Građani – ostalo:

Poduzeća – SME:

Poduzeća – velika, javna:

Poduzeća – velika, privatna: